

TEMAT: KATEGORIA ŚWIĘTOŚCI – SZALEŃSTWO I OBŁĘD A MOŻE SPOSÓB PRAWDZIWEJ KONTEMPLACJI BOGA I ŚWIATA – „KWIATKI ŚWIĘTEGO FRANCISZKA”

CELE

Uczeń:

- zna pojęcie hagiografii, potrafi wskazać jej źródła,
- rozumie rolę żywotopisarstwa w kulturze średniowiecza,
- interpretuje dzieło literackie w kontekście filozoficznym i społeczno-obyczajowym,
- czyta ze zrozumieniem,
- wnioskuje,
- postrzega ideę franciszkanizmu jako źródło ponadczasowych wzorców kulturowych,
- odczytuje metaforyczną płaszczyznę utworu,
- zna pojęcia: ascezy, pareneza, kazania,
- potrafi samodzielnie sporządzać notatki,
- potrafi wskazać rolę parenezy w kształtowaniu ideału świętości,
- zna ważne elementy biografii św. Franciszka,
- potrafi wskazać najważniejsze założenia franciszkanizmu,
- umie określić swoje stanowisko wobec problemów występujących w dziele średniowiecznym (np. ubóstwa, pokory, miłości), a także w czasach współczesnych,
- potrafi dokonać analizy dzieł literackich i pozawerbalnych (filmowych, malarskich)

METODY

- heureka,
- wykładowa,
- praca z tekstem (analityczno-interpretacyjna),
- burza mózgów,
- mapa mentalna

FORMY

- praca indywidualna,
- praca w parach,
- praca w grupach

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

- 1) „Kwiatki św. Franciszka ”, przekład L. Staff (wybór: hymn „Pochwała stworzenia” oraz rozdziały: 8, 16, 21, 25, 30, 32)
- 2) Jakub z Voragine „Złota legenda”
- 3) Józef Wittlin „Święty Franciszek z Asyżu”

CZAS REALIZACJI:

2-3 godziny

DZIAŁANIA PRZED OMÓWIENIEM LEKTURY:

- 1) Uczniowie zapoznają się z wskazanymi wcześniej przez nauczyciela fragmentami „Kwiatków św. Franciszka”,
- 2) Uczniowie zapoznają się z biografią św. Franciszka. Źródłem informacji mogą być: „Złota legenda” Jakuba z Voragine, Święty Franciszek z Asyżu” Józefa Wittlina, Internet, Encyklopedia,
- 3) Uczniowie sporządzają notatkę o najważniejszych faktach z biografii św. Franciszka według wskazań nauczyciela

PRZEBIEG LEKCJI:

1. Wskazany przez nauczyciela uczeń przedstawia najważniejsze fakty z biografii św. Franciszka według ustalonego porządku. W razie potrzeby prowadzący lub inni uczniowie uzupełniają brakujące wiadomości. Przykładowo:

- a) prawdziwe imię i nazwisko świętego – Giovanni di Bernardone (Jan Bernardone),
- b) data urodzin i śmierci – ur.1181/1182? w Asyżu; zm.3.10.1226 w Porcjunkuli k/Asyżu,
- c) pochodzenie społeczne – mieszczańskie; ojciec Piotr Bernardone – handlarz suknem; matka Pika zajmowała się domem,
- d) w jaki sposób Jan stał się Franciszkiem? – ojciec zaczął się w ten sposób zwracać do syna po powrocie z Francji, nazywał go Francesco (Francuzik),
- e) charakterystyka młodości świętego (np. hulaka, żołnierz, brał udział w wojnie Asyżu z Perugią, aresztowanie przez wroga),
- f) konsekwencje objawienia w kościele św. Damiana – Franciszek usłyszał głos Chrystusa, który namawiał go do odbudowy domu Bożego. Tak też uczynił Franciszek. Poświęcił osobisty majątek, narażając się na wydziedziczenie, aby zrealizować obietnicę złożoną Bogu,
- g) w którym roku Franciszek zwrócił się do papieża o zatwierdzenie reguły – w 1210 roku Franciszek zwrócił się do papieża Innocentego III o zatwierdzenie reguły. Następca św. Piotra miał wątpliwości. Jednak pod wpływem tajemniczego snu, w którym Franciszek wspierał mury chwiejącego się Lateranu, Innocenty zatwierdza regułę,
- h) od którego momentu można nazwać Franciszka stygmatykiem? – w roku 1224, w czasie pobytu na górze Alverno na dłoniach świętego pojawiły się stygmaty,
- g) okoliczności kanonizacji – 16 lipca 1228 roku św. Franciszek został kanonizowany przez przyjaciela Golino, który wstąpił na tron papieski jako Grzegorz IX,
- h) podaj dwa określenia, którymi nazywał siebie Franciszek – „wesołek Boży”, „trubadur Boga”.

2. Nauczyciel wprowadza uczniów w specyfikę średniowiecznej kultury, wskazując, iż wykształciła ona główne wzorce osobowe (parenetyczne), takie jak:

- a) wzorzec króla,
- b) wzorzec świętego, ascety,
- c) wzorzec rycerza

Pareneza = pouczenie

Prowadzący wyjaśnia również, że z średniowiecznym pojęciem świętości wiąże się termin „asceza”, „asceta”.

3. Nauczyciel inicjuje burzę mózgów, której celem jest zbadanie, w jaki sposób uczniowie pojmują te terminy.

4. Zebranie wniosków. **Asceza** jest to dobrowolne wyrzeczenie się wszystkich przyjemności i wygod w celu osiągnięcia doskonałości moralnej, która zapewni zbawienie. Ascetę charakteryzowały zatem na przykład: umartwianie ciała, biczowanie, samotność.

5. Prowadzący odnosi się do kontekstu filozoficznego i kulturowego epoki, by usytuować w nim nurt franciszkanizmu. Wskazuje główne pojęcia związane z filozofią epoki:

teocentryzm jako przejaw uniwersalizmu średniowiecza, pogląd zakładający, że Bóg powinien być w centrum ludzkiego zainteresowania

Do najpopularniejszych nurtów filozoficznych tamtej doby należały:

- a) **augustynizm (filozofia dramatyczna św. Augustyna),**
- b) **tomizm (filozofia harmonijna św. Tomasza z Akwinu),**
- c) **franciszkanizm (filozofia optymistyczna św. Franciszka z Asyżu)**

6. Nauczyciel zwraca uwagę uczniów, iż z kategorią świętości, niejednokrotnie także z filozofią wiąże się pojęcie **hagiografii**, czyli działu literatury, który obejmuje żywoty świętych.

HAGIOGRAFIA wywodzi się od greckich słów: **hagios** = święty oraz **graphien** = pisać. Inicjatorem wprowadzenia opowieści z życia świętych, apostołów i męczenników do piśmiennictwa był Prudencjusz (ok. 400 r.n.e). To rzymski poeta chrześcijański, żyjący na przełomie IV/V w. n.e.

W średniowieczu utwory pisane o życiu świętych istniały równoległe z opowieściami przekazywanymi drogą ustną. Hagiografie miały stworzyć określony wzór świętego średniowiecznego.

Przykładami średniowiecznych utworów hagiograficznych są:

- a) „**Legenda o świętym Aleksym**” – wywodzi się z Syrii, V/VI w.; **najstarszy polski przekaz pochodzi w XV wieku,**
- b) „**Złota legenda**” **Jakuba z Voragine – wiek XIII,**
- c) „**Kwiatki świętego Franciszka**” – wiek XIV

7. Nauczyciel podaje uczniom, jakie były źródła utworów hagiograficznych oraz budowę wewnętrznej struktury żywotów świętych.

Źródła utworów hagiograficznych:

- a) *Acta Martyrum (Akta Męczenników)*
- b) *legendy o świętych spisywane przez zakonników na podstawie opowieści ludowych,*
- c) *bulle kanonizacyjne*

Wewnętrzny układ dzieła hagiograficznego:

1. Prolog, czyli wypowiedź autora, w której wyjaśnia przyczyny napisania dzieła, a także prośba skierowana do Boga o pomoc w napisaniu dzieła, o natchnienie.
2. Opis narodzin świętego.
3. Cudowne dzieciństwo świętego (pierwsze objawy świętości).
4. Młodość świętego (wzrastanie w cnotach).
5. Małżeństwo świętego (często połączone ze złożeniem ślubów czystości).
6. Ucieczka ascety (świętego) z domu.
7. Cuda czynione przez świętego za życia.
8. Prześladowanie, umartwianie.
9. Męczeńska śmierć świętego.
10. Cuda czynione po śmierci.

8. GENEZA „KWIATKÓW ŚWIĘTEGO FRANCISZKA”:

- 1) wyjaśnienie tytułu – w średniowieczu mianem „kwiatków” określano utwory literackie różnych autorów, które zebrano w tzw. „ogrodach”. „Kwiatki” to także określenie odnoszące się do cudu.
- 2) autorstwo dzieła – anonimowy autor (mnich z Toskanii) z XIV wieku miał do dyspozycji inne starsze źródła o żywocie św. Franciszka. Należały do nich m.in.: „Legenda pierwsza”, „Legenda druga” oraz „Traktat o cudach” autorstwa ucznia świętego Tomasza z Celano (XIII wiek), a także „Żywot świętego Franciszka” Bonawentury (II połowa XIII wieku).

9. Praca w parach. Nauczyciel prosi uczniów, by w odniesieniu do wybranych fragmentów „Kwiatków św. Franciszka”, a także do znajomości biografii św. Franciszka, wskazali elementy typowe dla struktury kompozycyjnej dzieła hagiograficznego oraz te innowacyjne, które pojawiają się w utworze.

ELEMENTY TYPOWE	ELEMENTY INNOWACYJNE
Np. opis narodzin świętego, cuda czynione za życia (rozmowa ze zwierzętami, uzdrowienia), rozmowa z Bogiem, Maryją i świętymi	Np. brak cudownego dzieciństwa, młodość naznaczona piętnem grzechu, brak małżeństwa, ale za to złożenie ślubów zakonnych, brak męczeńskiej śmierci

10. Zebranie wniosków z pracy. Nauczyciel wskazuje wybrane osoby i prosi je o odczytanie wyników prac. Pozostali uczniowie mogą uzupełnić tabelkę o inne aspekty, które nie pojawiły się do tej pory.

11. Praca indywidualna

Uczniowie po cichu mają przeczytać utwór pt.: „Pochwała stworzenia, którą wyśpiewał święty Franciszek złożony chorobą u św. Damiana”. Potem otrzymują od prowadzącego polecenia do analizy tekstu.

- a) określ gatunek utworu (hymn, pieśń pochwalna),
- b) określ formę podmiotu lirycznego (podmiot w 1.os. l.mn., zbiorowy),
- c) nazwij środek składniowy otwierający utwór (apostrofa),
- d) wskaż, jaki trop poetycki wpływa na uplastycznienie opisu świata stworzonego przez Boga (epitet),
- e) jakie dwie odmiany owego tropu można wskazać w utworze? Podaj odpowiednie przykłady (epitety zwykłe, np. „jasne , ciemne gwiazdy”, „promienne słońce” oraz epitety metaforyczne, np. „pokorna woda”, „ogień radosny”),
- f) wymień elementy świata stworzonego przez Boga wskazane przez podmiot liryczny (słońce, księżyc, gwiazdy, wiatr, woda, ogień, ziemia, śmierć),
- g) podaj tytuł utworu, w którym podobnie jak w „Pochwale stworzenia” – wszelkie żywioły są podporządkowane człowiekowi (Księga Genesis),
- h) jakie elementy filozofii franciszkańskiej można odnaleźć w tym utworze? radość wynikająca z faktu istnienia, z piękna i różnorodności świata oraz miłości do każdego elementu stworzonego przez Boga . Stąd obecność takich sformułowań jak: „brat słońce, księżyc”, „matka ziemia”, „siostry gwiazdy”, które podkreślają ścisły związek pomiędzy człowiekiem a naturą.

12. Zebranie wniosków. Nauczyciel wskazuje wybranych uczniów i prosi ich o odczytanie wyników prac.

Uzupełnienie nauczyciela:

Franciszkanizm zakładał przywiązanie do przyrody respektowanie jej praw, harmonię pomiędzy światem ludzi , roślin i zwierząt. **Dlatego uważa się św. Franciszka za patrona ekologii (ekologów).** Warto też dodać, iż do związku pomiędzy człowiekiem a naturą odnosi się nie tylko hymn „Pochwała stworzenia” , ale także rozdział 16 pt.: „Jak święty Franciszek

./.../ i kazał do ptaków, i zalecił spokój jaskółkom” oraz rozdział 21 pt.: „O przeświątym cudzie, którego św. Franciszek dokonał, nawróciwszy okrutnie dzikiego wilka z Gubbio”. W drugim z przywołanych opowiadań Franciszek nazywa wilka bratem – podobnie jak w hymnie – śmierć siostrą. Oswaja w ten sposób zagadnienia wywołujące w człowieku obawę, strach przez złość, niebezpieczeństwem, kresem życia. Święty prezentuje zjawiska, które przestają być przerażające, gdy wykażemy się wolą ich zrozumienia i poszanowania.

13. Praca w parach

Nauczyciel prosi uczniów, by z rozdziału 8 pt.: „Jak św. Franciszek, wędrując z bratem Leonem, tłumaczył mu, co to jest radość doskonała”, wypisali cytat, w którym Franciszek definiuje pojęcie „radości doskonałej”, a także podali 2, 3 synonimy słowa radość.

CYTAT: „Ponad wszystkim łaski i dary Ducha Świętego, których Chrystus udziela przyjaciołom swoim, jest pokonywanie samego siebie i chętnie dla miłości Chrystusa znoszenie mąk, krzywd, obelg i udręczeń”.

SYNONIMY SŁOWA „RADOŚĆ” = euforia, zadowolenie, optymizm, pogoda ducha.

14. Odczytanie wyników pracy przez uczniów wskazanych przez nauczyciela.

15. Praca w grupach. Prowadzący dzieli uczniów na trzy grupy:

A) GRUPA I

1. W rozdziale ósmym wskaż przykłady cierpienia zadawanego człowiekowi przez drugiego człowieka (np. niesłuszne oskarżenie o kłamstwo i kradzież, bezwzględność, brak współczucia, brutalność fizyczna).

2. Jaką postawę nakazuje przyjąć św. Franciszek wobec doznanego cierpienia? (np. wykroczenie poza własny egoizm, cierpliwość, przebaczenie, zwrócenie uwagi na to, że zawsze może być ktoś, kto cierpi bardziej, nasze cierpienie jest niczym z ofiarą Chrystusa poniesioną na krzyżu).

B) GRUPA II

1. Na podstawie rozdziału 25 pt.: „Jak św. Franciszek uzdrowił cudownie trędowatego na duszy i ciele. I co mu rzekła dusza jego, ulatując do nieba” przedstawi, co charakteryzowało zachowanie trędowatego w I fazie utworu (np. bluźnierstwo przeciw Bogu i ludziom, obwinianie Stwórcy za cierpienie, rozdarcie wewnętrzne, które wynika z bólu fizycznego, gnicia ciała, wszechobecnego odoru, zamknięcie się na pomoc innych).

2. Określ, jaką wizję świętości proponuje w tym utworze Franciszek (świętość osiągnięta poprzez pracę dla innych, porzuconych, chorych, poświęcenie z miłości).

C) GRUPA III

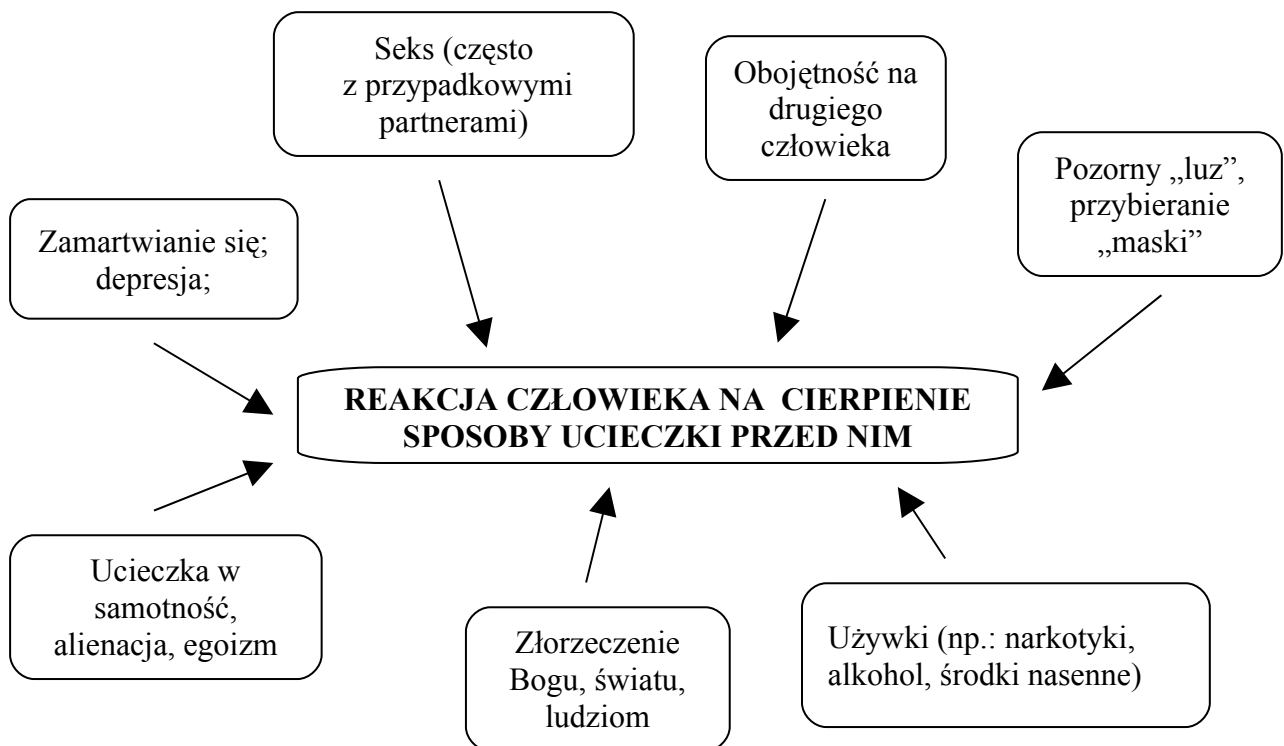
1. W odniesieniu do rozdziału 32 pt.: „Jak brat Maciej zyskał od Chrystusa cnotę pokory” wyjaśnij, na czym polega fałszywe rozumienie pokory (obsesyjne przeświadczenie, że tylko posiadanie cnoty jest sposobem osiągnięcia zbawienia, umartwienie jako warunek cnoty, odcięcie się od innych, płacz, ścisła asceza).

2. Określ, jaki jest związek pomiędzy średniowieczną ascetyczną wizją jako drogą do osiągnięcia świętości a ideą franciszkanizmu (według Franciszka asceza nie była jedyną drogą osiągnięcia świętości i zbawienia. Zdaniem świętego z Asyżu alternatywą mogła być afirmacja życia i umiłowanie tego, co stworzył Bóg – radość wynikająca z obcowania z drugim człowiekiem, a także miłość do brata-ciała. Dlatego Franciszek odrzucał udrećzenie i umartwienie ciała).

16. Przedstawienie i omówienie wyników prac poszczególnych grup.

17. Nauczyciel inicjuje burzę mózgow na temat sposobów i granic znoszenia cierpienia we współczesnym świecie. W jaki sposób ludzie dzisiaj bronią się przed cierpieniem? W jakie sfery życia uciekają?

18. Praca indywidualna. Wnioski z dyskusji uczniowie zapisują w zeszycie w formie mapy mentalnej.

19. Odczytanie wniosków.

20. Praca w parach. Uczniowie mają przypomnieć sobie i zapisać definicję kazania i homilii. Ponadto z rozdziału 30 pt.: „O pięknym kazaniu, które miał w Asyżu święty Franciszek i brat Rufin kiedy kazali nago” nauczyciel prosi uczniów o wypisanie tematów, jakie pojawiły się w tym tekście.

21. Odczytanie definicji i ewentualne uzupełnienie.

a) **kazanie** – gatunek literatury retorycznej, może występować kazanie tematyczne poświęcone rozważaniom teologicznym, z czasem wyróżniono kazania społeczne, polityczne; celem kazania jest nauczanie i przekazanie treści (dydaktyzm)

b) **homilia** – odmiana gatunkowa kazania, objaśniająca fragment tekstu biblijnego

Tematy podjęte w rozdziale 30 to: potrzeba dobrowolnego ubóstwa, pragnienie nieba, pokuta, cierpienie Jezusa na krzyżu.

22. Wyjaśnienie nauczyciela odnośnie rozdziału 30.

W rozdziale 30 „O pięknym kazaniu...” bardzo znamieną jest kategoria nagości. Autor opowiada o tym, jak św. Franciszek i brat Rufin weszli nago do kościoła. W rozumieniu średniowiecza nagość symbolizowała wyzwolenie, pogardę dla tego, co doczesne, prawdę, szczerą. Wielu ascetów i świętych odrzucało strój jako znak próżności i przywiązanie do tego, co materialne.

W czasach wieków średnich nagość nie była aż tak gorsząca jak chociażby w XVI wieku, czy nawet współcześnie. Obecnie nagość to synonim wyuzdania, seksualności, intymności.

W średniowieczu zaś nagość – zwłaszcza w ujęciu teologicznym – rozumiano jako stan czystości moralnej i bezgranicznego oddania się Bogu, a nie temu, co ziemskie, przemijalne.

23. Nauczyciel podsumowuje dotychczasowe efekty pracy uczniów, definiując pojęcie franciszkanizmu. Wnioski można zapisać w tabeli.

FRANCISZKANIZM

pogląd filozoficzny i religijny stworzony przez świętego Franciszka z Asyżu, który głosił ideę radosnej wiary opartej na miłości do drugiego człowieka i wszystkich istot stworzonych przez Boga. Naczelnymi założeniami franciszkanizmu były: ubóstwo, miłosierdzie, braterstwo.

tendencja w literaturze zainspirowana w początkach XX wieku, która nawiązywała do postawy św. Franciszka jako uosobienia cnót ewangelicznych. Franciszkanizm to postawa postulująca związek człowieka z naturą, radość z życia, bliskość pomiędzy Bogiem i człowiekiem. Najwybitniejsi artyści tworzący w nurcie franciszkanizmu to:

- a) Jan Kasprowicz „Księga ubogich”
- b) Leopold Staff „Pył z szat pielgrzyma”
- c) Jarosław Iwaszkiewicz „Ostatnia piosenka wędrownego człowieka”, „Ptaszki świętego Franciszka”
- d) Anna Kamieńska „Modlitwa do świętego Franciszka”
- e) Jan Twardowski „Do świętego Franciszka”, „Mrówko, ważko, biedronko”
- f) Beata Obertyńska „Nieudana ucieczka świętego Franciszka”

24. PRACA DOMOWA:

1) Praca obowiązkowa:

Napisz esej, w którym punktem wyjścia uczynisz tezę postawioną w temacie lekcji. Uwzględnij także, czy we współczesnym świecie możliwe jest osiągnięcie „świętości”. Jakimi atrybutami powinien wyróżniać się współczesny święty? Kto stanowi wzorzec naszych czasów? Idole? Celebryci? A może ktoś inny? Czym nam imponują?

2) Praca dla chętnych:

- a) Obejrzyj film Franco Zeffirell’ego „Pieśń słoneczna” (Wielka Brytania, Włochy 1972) i napisz recenzję filmu.
- b) Spośród dwóch obrazów El Greco (malarza hiszpańskiego XVI/XVII): „Ekstaza świętego Franciszka” oraz „Święty Franciszek otrzymuje stygmaty” wybierz jeden i w formie recenzji dokonaj analizy plastycznego ujęcia obrazu świętego z Asyżu.